

NOVA SECCIÓ: L'ECONOMIA SOCIAL EN LA HISTÒRIA

PRESENTACIÓ DE LA NOVA SECCIÓ: L'ECONOMIA SOCIAL EN LA HISTÒRIA

A vegades, l'ésser humà s'enfronta a desafiaments que considera nous, però que en realitat presenten circumstàncies similars a uns altres que ja van ser afrontats en el passat. Els temps canvien, i els individus o col·lectius han d'adaptar-se per a poder desenvolupar-se en les millors condicions dins de la nova situació. Per això, l'anàlisi històrica pot ser una ferramenta d'aprenentatge molt útil per a afrontar tals canvis, tenint sempre en compte les diferències de context en moments que poden estar separats per anys, dècades o segles. En els últims anys el Món està vivint una època convulsa, amb crisis econòmiques, pandèmies, conflictes bèl·lics, inflació... res que no s'haja experimentat ja abans, per la qual cosa, manejada amb cura, la història ens pot donar algunes de les claus de com afrontar tals reptes com a societat.

Amb esta reflexió de fons, el passat 10 d'abril de 2024, el Consell de Redacció d'esta revista, Notícies de l'Economia Pública, Social i Cooperativa, va aprovar la creació d'una nova secció titulada "L'Economia Social en la Història". Amb això es recupera una secció que ja va existir fa uns anys, i la fi principal de la qual és donar a conèixer al sector i al públic en general les

més destacables troballes que la investigació històrica ha obtingut en els últims anys sobre l'economia social i el cooperativisme de manera divulgativa. Es tractaran temes importants hui dia, amb preguntes actuals, però buscant les respostes en el passat, amb una clara visió de llarg termini, com la major o menor propensió a cooperar de la població, l'impacte de l'economia social en la societat, el funcionament de les cooperatives i el seu grau d'eficiència des del punt de vista econòmic i empresarial, la comparació amb les societats de capital, etc.

En cadascun dels tres números de la revista que es publiquen anualment, un o diversos investigadors nacionals o internacionals seran convidats a publicar un text breu i divulgatiu, que ens mostre els principals i més recents avanços reeixits en la seua investigació. En este primer lliurament, el coordinador iniciarà la nova secció amb un text dedicat al paper de les cooperatives de consum en la millora dels nivells de vida i el benestar a Espanya durant les primeres dècades del segle XX, especialment en un context d'inflació similar, encara que de major intensitat respecte al que ha experimentat el nostre país en els últims anys.

COOPERATIVISME I BENESTAR: QUÈ ENS ENSENYA LA HISTÒRIA SOBRE EL QUE POT FER L'ECONOMIA SOCIAL PER NOSALTRES?

per **Francisco J. Medina-Albaladejo**

IUDESCOOP i Departament d'Anàlisi Econòmic, Universitat de València

L'Assemblea General de Nacions Unides, en la seua resolució A/77/L.60 aprovada el 18 d'abril de 2023, estableix la necessitat de promoure l'economia social com a eina per aconseguir els Objectius de Desenvolupament Sostenible, especialment la lluita contra la pobresa i la fam als països en vies de desenvolupament o els menys desenvolupats¹. Segons esta institució, les cooperatives poden contribuir a un creixement més incliusiu i sostenible basat en l'equilibri entre eficiència i equitat, ajudant a reduir la pobresa i la desigualtat, i millorant els nivells de vida i el benestar.

Però... això ha sigut realment així? què ens ensenya la ciència històrica sobre aquest tema? Per a respondre a estes preguntes en els últims anys s'ha desenvolupat una línia d'investigació orientada a determinar el paper que van poder tindre institucions d'acció col·lectiva i de l'economia social com les cooperatives de consum, pioneres en la formació del moviment cooperatiu a Europa, en l'evolució dels nivells de vida en el llarg termini a Espanya. En realitat, els historiadors porten un segle debatent intensament sobre com van canviar els nivells de vida de la classe treballadora europea durant la industrialització dels segles XIX i XX. Uns autors van considerar que van canviar a millor i altres a pitjor, mentres que hui dia s'accepta que van empitjorar inicialment pel gran esforç físic que suposava el treball en la indústria, i van millorar a partir de mitjans del segle XIX per la millora de l'oferta alimentària, la sanitat i la higiene. Per a determinar això s'han utilitzat indicadors com els salaris i ingressos familiars, estat de salut de la població o el consum d'aliments. No obstant això, altres aspectes més relacionats amb factors institucionals, com ara el paper de les cooperatives, són encara poc considerats.

Per exemple, els canvis en les pautes de consum alimentari i l'estructura de la dieta ha sigut un aspecte important dins d'este debat. Però a penes s'ha estudi-

Envàs amb el qual va començar a funcionar la cooperativa La Flor de Maig (Barcelona, 1890). Arxiu Nacional de Catalunya. En la pàgina anterior, reunió de fraternitat celebrada en la seu de la Cooperativa La Flor de Maig (Barcelona, 1935). Arxiu Municipal de Barcelona.

at el paper que van poder tindre les cooperatives de consum, com un mecanisme d'accés i distribució alimentària, contribuint així al sosteniment dels nivells de vida. Les cooperatives de consum europees, de tall obrerista en la seua majoria, van tindre una forta implantació social en alguns països d'Europa. El seu impacte en els nivells de vida va haver de ser important per la seua labor de distribució de béns de primera necessitat (alimentació, vestit, energia) i serveis de tipus assistencial, educatiu, recreatiu o cultural.

¹. Resolució de l'Assemblea General de l'ONU 'Promoure l'economia social i solidària per al desenvolupament sostenible' <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2F77%2FL.60>

Botiga de comestibles de la cooperativa La Flor de Maig (Barcelona, 1908). Arxiu Nacional de Catalunya.

Els estudis realitzats en els últims anys per al cas espanyol, a partir de fonts de més de 30 entitats de la zona de Barcelona i la seua àrea metropolitana, mostren que les cooperatives de consum van assegurar una dieta calòrica suficient -encara que desequilibrada- a partir d'aliments i productes bàsics de fàcil magatzematge que podien ser pagats amb els reduïts ingressos dels seus associats. Cereals (pa), vi, greixos d'origen vegetal (oli d'oliva) i greixos d'origen animal (cansalada de porc) constitueixen la base d'una dieta desequilibrada que no complia amb moltes de les necessitats bàsiques recomanades de vitamines o minerals, però que aportava una quantitat de calories suficient per a persones de baixos ingressos i elevat desgast físic a causa de la seua activitat en la indústria, la construcció o la agricultura².

A més, estes cooperatives eren de tipus rochdalià, és a dir, que seguien el model dels Pioners de Rochdale, primera cooperativa de consum del Món fundada en 1844 en la zona industrial de Manchester (el Regne Unit) i que va inspirar els set valors cooperatius que hui dia estableix la International Cooperative Alliance (ICA). La major part de les cooperatives de consum d'Europa van seguir este model, la qual cosa implicava que no venien els seus productes entre els seus associats a preus més barats que en la resta dels establiments comercials (això seria més un econo-

mat), sinó que marcaven preus similars o lleugerament superiors amb la finalitat d'obtindre beneficis i repartir-los en forma de dividends als seus socis en funció del consum realitzat prèviament, o en forma de serveis. A Espanya, amb este sistema el cooperativista podia finançar una mitjana d'entre un 5 i un 10% dels seus gastos en productes de primera necessitat, al mateix temps que gaudia de serveis com: educació; cultura i oci (teatres, cafés); pensions per malaltia, maternitat, invalidesa o vellesa; finançament; i caixes de resistència en cas de vagues.

Per tant, les condicions avantatjoses per al cooperativista no estaven en el preu, sinó en l'existència del dividend que permetia cobrir part del cost de la vida de famílies obreres, els serveis educatius, culturals i assistencials que estat i mercat encara no subministraven adequadament, i en la pròpia composició de la dieta que oferien les cooperatives: productes bàsics de fàcil magatzematge, baix cost i elevat poder calòric, que s'adaptaven bé als reduïts ingressos i a l'elevat desgast físic de la classe treballadora.

Això va ser així en un context de normalitat, però en estudis recents també s'ha comprovat que en situacions de dificultats el paper de les cooperatives en el sosteniment dels nivells de vida i el benestar degué ser encara major³. L'esclat de la Primera Guerra Mundial en 1914 va suposar un important deteriori de les

2. Medina-Albaladejo, Francisco J. & Pujol-Andreu, Josep (2022): "Social Economy and Living Standards: Consumer Cooperatives in Barcelona, 1891-1935." *International Review of Social History*, 67(2): 317-42. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020859021000481>.

3. Medina-Albaladejo, Francisco J. & Díez Minguella, Alfonso (2024): *Economía social en tiempos de inflación. Los precios de los bienes de primera necesidad de las cooperativas de consumo: España 1910-1920*, Documento de Trabajo DT-EHV 2024/03 https://www.ehvalencia.es/wp-content/uploads/2024/04/DT_EHV_2024_03.pdf

Esquerra: Partida simultània d'escacs en la cooperativa La Constància (Barcelona, c. 1930), Arxiu Municipal de Barcelona.
Dreta: Socis pensionats per vellesa de la cooperativa La Flor de Maig (Barcelona, 1923). Arxiu Nacional de Catalunya.

condicions de vida de la classe treballadora europea. El propi conflicte bèl·lic i els mitjans utilitzats pels estats bel·ligerants per a finançar-lo van derivar en l'escassetat de béns bàsics i l'aparició d'una elevada inflació, que va dificultar que les llars pogueren satisfer les seues necessitats alimentàries i d'una altra mena de productes, com han destacat alguns estudis per al cas anglès⁴. Este context de dificultats va ser el caldo de cultiu idoni per a l'expansió de les cooperatives de consum a Europa. A pesar que Espanya no va participar en el conflicte, existix evidència que els preus pràcticament es van doblar entre 1913 i 1920, i l'índex del cost de la vida va créixer a un nivell similar tant en el món urbà com en el rural.

Este context de forta caiguda de la capacitat de poder adquisitiu dels treballadors va forçar a estes entitats a aplicar polítiques de preus de creixement moderat, per davall de les cotitzacions registrades en la resta dels establiments comercials, al mateix temps que continuaven repartint dividendes i oferint serveis als seus associats. Això va ajudar en bona part a esmortir la caiguda del poder adquisitiu dels cooperativistes i a sostindre els seus nivells de vida i benestar en este context de dificultats. Estudis recents han comprovat que en alguns països europeus les cooperatives de consum s'han comportat de manera similar a la ací descrita en l'actualitat, en el context d'inflació viscut per Europa en els últims anys⁵.

A més, això es va fer incomplint les premisses del model rochdalià i a costa del bon funcionament d'estes societats. És obvi que moderar el creixement dels preus per davall dels de mercat en un context d'elevada inflació va generar alguns problemes interns que les cooperatives van haver d'assumir, com el creixement dels costos i l'estancament del marge de benefici, afectant els seus indicadors d'eficiència i rendibilitat. De fet, les cooperatives de consum espanyoles van contribuir en bona part a la millora del benestar

dels seus associats, però també van haver de fer front a alguns problemes importants. En la seua major part eren microsocietats amb dificultats per a iniciar la seua activitat o mantindre-la en el temps, que podien funcionar eficientment però que a penes van utilitzar el finançament extern, la qual cosa les va limitar per a créixer i ser més competitives en el mercat. Però això ja és una nova història que contarem en una altra ocasió.

Per a finalitzar, m'agradaria llançar una pregunta que sé que, de manera molt pertinent, alguns lectors s'estaran fent en el moment d'acabar de llegir este article. Si pertànyer a una cooperativa de consum suposaven tants avantatges com les descrites en este text... per què no va cooperar molta més gent?

A Espanya, a penes un 1% de la població va tindre relació amb una cooperativa de consum abans de la Guerra Civil (cooperativistes i les seues famílies). En les zones més urbanitzades i industrialitzades del país, com Catalunya o el País Basc, van tindre una incidència major però que a penes va superar el 10%. Mentres que en altres països d'Europa central o del nord es van arribar a aconseguir percentatges de més del 50% en el segle XX (per a comprovar les fonts d'estes dades veure ací: <https://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-494.htm>).

Moltes són les hipòtesis que es poden formular: desconeixement? desconfiança i por al compromís? preus elevats que suposen més costos que beneficis per ser cooperativista?... És difícil formar part d'una cooperativa si ni tan sols saps el que és, si els preus elevats eren un obstacle per a famílies de baixos ingressos o si cooperar no sols genera avantatges, sinó també costos en haver de sotmetre algunes preferències individuals al dictat de les decisions col·lectives. La ciència ja ha donat algunes respostes a això, però encara queden moltes incògnites que queden en l'aire per a la seua investigació en el futur.

4. Gazeley, Ian & Newell, Andrew (2013): "The First World War and working-class food consumption in Britain", *European Review of Economic History*, 17(1): 71-94, <https://doi.org/10.1093/ereh/hes018>

5. Grashuis, Jasper & Hakelius, Karin (2023): "Pricing strategies of corporations and consumer co-operatives in the food retail sector: Evidence from England, Sweden, and the Netherlands", *Journal of Co-operative Organization and Management*, 11(1): 100204, <https://doi.org/10.1016/j.jcom.2023.100204>.